

THE ROLE OF POLITICAL LEADERSHIP IN THE TRANSFORMATION OF THE CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF CHINA'S FOREIGN POLICY

Latifboy Sabirov

PhD Candidate at the Department of Social and Political Sciences

Tashkent Institute of Chemistry and Technology

Email: latifboysabirov1804@gmail.com

Tashkent, Uzbekiston

ABOUT ARTICLE

Key words: China's foreign policy, political leadership, relational theory, geopolitical transformation, Chinese philosophy, Mao Zedong, Deng Xiaoping, Jiang Zemin, Hu Jintao, Xi Jinping.

Received: 19.12.25

Accepted: 20.12.25

Published: 21.12.25

Abstract: This study examines the historical and conceptual transformation of China's foreign policy from Mao Zedong to Xi Jinping. It explores how traditional Chinese philosophy, the revolutionary legacy of the PRC, and the strategic visions of successive political leaders have shaped China's foreign-policy framework. Political leadership is analyzed as a central factor driving the evolution of China's international behavior, highlighting the distinctive approaches of Mao Zedong, Deng Xiaoping, Jiang Zemin, Hu Jintao, and Xi Jinping. The research also evaluates the theoretical contribution of the "relational theory" and its relevance to understanding China's expanding role within the contemporary international system.

XITOIY TASHQI SIYOSATI KONSEPTUAL ASOSLARINING TRANSFORMATSIYASIDA SIYOSIY YETAKCHILIK OMILI

Latifboy Sabirov

"Ijtimoiy va siyosiy fanlar kafedrası" tayanch doktoranti

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Email: latifboysabirov1804@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Xitoy tashqi siyosati, siyosiy yetakchilik, relyatsion nazariya, geosiyosiy transformatsiya, Xitoy falsafasi,

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot Xitoy tashqi siyosati konseptual asoslarining Maodan Si Szinpinggacha bo'lgan tarixiy-transformatsion rivojini tahlil qiladi. Ishda

Mao Szedun, Den Syaopin, Szyan Szemin, Xu Szintao, Si Szinpin.

an'anaviy xitoy falsafasi, XXRning inqilobiy merosi va zamonaviy siyosiy yetakchilarning tashqi siyosiy qarashlari o'zaro ta'sirda qanday shakllanganligi ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda siyosiy yetakchilik omili Xitoy tashqi siyosatining evolyutsiyasida markaziy determinant sifatida baholanib, Mao Szedun, Den Syaopin, Szyan Szemin, Xu Szintao va Si Szinpin davrlaridagi strategik yondashuvlarning o'ziga xosligi ochib beriladi. Shuningdek, "relyatsion nazariya"ning nazariy tamoyillari hamda Xitoyning global tizimdagi o'rni va yangi tashqi siyosat paradigmatlari tahlil qilinadi.

ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРСТВА В ТРАНСФОРМАЦИИ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КИТАЯ

Латифбой Сабиров

Аспирант кафедры социально-политических наук

Ташкентский институт химии и технологии

Email: latifboysabirov1804@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: внешняя политика Китая, политическое лидерство, реляционная теория, геополитическая трансформация, китайская философия, Мао Цзэдун, Дэн Сяопин, Цзян Цзэминь, Ху Цзиньтао, Си Цзиньпин.

Аннотация: Данное исследование посвящено анализу историко-концептуальной эволюции внешней политики Китая от Мао Цзэдуна до Си Цзиньпина. В работе рассматривается влияние традиционной китайской философии, революционного наследия КНР и концептуальных подходов современных политических лидеров на формирование внешнеполитического мышления Китая. Особое внимание уделяется роли политического лидерства как ключевого фактора трансформации китайской внешней политики, а также специфике стратегий различных руководителей — Мао Цзэдуна, Дэн Сяопина, Цзян Цзэминя, Ху Цзиньтао и Си Цзиньпина. Анализируется «реляционная теория» и ее объяснительный потенциал в контексте растущей роли Китая в международной системе.

Kirish. Zamonaviy xalqaro munosabatlar keskin o'zgarishlar, kuchlar nisbatining qayta taqsimlanishi va geosiyosiy raqobatning kuchayishi bilan tavsiflanmoqda. Ushbu jarayonda Xitoy global miqyosda tobora muhim siyosiy, iqtisodiy va strategik aktorga aylanib bormoqda.

Xitoyning xalqaro maydondagi faolligi uning tashqi siyosiy konseptual asoslari va strategik yondashuvlarini chuqur ilmiy tahlil etishni taqozo etadi. Ayniqsa, Xitoy tashqi siyosatining Maodan Si davrigacha bo‘lgan transformatsiyasida siyosiy yetakchilik omilining ta’siri alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, Xitoy tashqi siyosati evolyutsiyasini shaxsiy yetakchilik omili bilan bog‘liq holda tahlil qilish mamlakatning xalqaro munosabatlar tizimidagi bugungi xatti-harakatlari va strategik qarorlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Chunki har bir siyosiy rahbar davrida tashqi siyosat ustuvor yo‘nalishlari, uslublari va vositalari muayyan darajada qayta shakllanib, yangi mazmun kasb etib borgan. Natijada, Xitoy tashqi siyosati doimiylik va uzviylik bilan bir qatorda, muhim transformatsion bosqichlarni ham o‘z ichiga olgan murakkab tarixiy-siyosiy jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur jarayonni tizimli o‘rganish Xitoyning zamonaviy global tartibdagi o‘rnini, uning geosiyosiy manfaatlarini hamda strategik maqsadlarini ilmiy asosda tahlil qilish uchun muhim nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Tashqi siyosat fenomenini nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etishda asosan yetuk xorijlik olimlarning asarlari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Jumladan, Hans Morgenthau “Politics Among Nations” (“Millatlar o‘rtasidagi siyosat”), Kenneth Waltz “Theory of International Politics” (“Xalqaro siyosat nazariyasi”), Joseph Nye “Soft Power” (“Yumshoq kuch”), Henry Kissinger “Diplomacy” (“Diplomatiya”), Alexander Wendt “Social Theory of International Politics” (“Xalqaro siyosatning ijtimoiy nazariyasi”), kabi asarlarida tashqi siyosat, milliy manfaat, kuch omili, identitet, xalqaro tizim va diplomatik jarayonlarga oid fundamental qarashlar bayon etilgan.

Bevosita Xitoy tashqi siyosatining konseptual asoslari hamda unga siyosiy yetakchilikning ta’siri haqida, Qin Yaqingning “Relational Theory of World Politics” (“Jahon siyosatining relatsion nazariyasi”) asari nazariy asos sifatida xizmat qiladi. Xitoy tashqi siyosatining falsafiy asoslari, davlatlararo munosabatlarning o‘zaro bog‘liqlik va kontekstual xarakteri, shuningdek, sharqona tafakkurga xos bo‘lgan “aloqalar markaziy o‘rinda turgan dunyo” konsepsiyasini ilmiy asosda yoritib beradi. Uning ishlari Xitoy xalqaro munosabatlar maktabining shakllanishi va evolyutsiyasida asosiy manbalardan biri sifatida e’tirof etiladi. Shuningdek, Xitoyning zamonaviy tashqi siyosatini talqin etishda Yan Syuetunning “Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power”, Zhao Tingyangning “The Tianxia System” ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu asarlarda Xitoyning tashqi siyosiy strategiyasi, mintaqaviy xavfsizlikka yondashuvi, geoiqtisodiy tashabbuslari, milliy manfaat konsepsiyasi va global boshqaruvdagi o‘rni haqida tizimli ilmiy qarashlar bayon etilgan.

Shoazim Shazamanovning “Xitoy Xalq Respublikasida zamonaviy ijtimoiy-islohotlarning konseptual asoslari” nomli doktorlik dissertatsiyasida Xitoy taraqqiyotining siyosiy, ijtimoiy va institutsional omillari tizimli tahlil qilingan. Ushbu tadqiqot Xitoy tashqi siyosatining ichki

islohotlar bilan uzviy bog‘liqligini anglash uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ablat Xodjayevning “Markaziy Osiyoda Xitoy faktori” asarida esa Xitoyning mintaqadagi siyosiy, iqtisodiy va strategik manfaatlari tarixiy va zamonaviy kontekstda yoritib berilgan. Mazkur ikki tadqiqot Xitoy tashqi siyosatini ichki rivojlanish va mintaqaviy geosiyosiy jarayonlar uyg‘unligida tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot usullari. Ushbu maqolani yozishda muallif Xitoy tashqi siyosati konseptual asoslarini nazariy jihatdan tahlil qilish va siyosiy yetakchilikka doir masalalarni tarixiylik metodi, tizimli tahlil, kontent tahlil va boshqa tahlil usullaridan foydalanilgan. Zamonaviy davrda Xitoy tashqi siyosatini tadqiq qilishga doir yondashuvlarni tahlil qilishda qiyoslash va taqqoslash kabi metodlardan foydalanilgan.

Muhokama va natijalar. So‘nggi yillarda akademik tadqiqotlarda Xitoyning xalqaro munosabatlar tizimiga oid o‘ziga xos g‘oyalarni ilgari surishga intilayotgani haqidagi qarashlar tobora ko‘proq uchrayotgani qayd etishimiz lozim. Bu holat nafaqat nazariy ishlanmalar rivojida, balki amaliy siyosiy faoliyatda ham o‘z aksini topayotgandek tasavvur shakllanmoqda. Xususan, xalqaro munosabatlar sohasidagi yetakchi olimlardan biri Qin Yaqin Xitoy olimlarining xitoy falsafasi va Xitoyning tarixiy tajribasini mavjud g‘arb xalqaro munosabatlar nazariyalariga bevosita tatbiq etishga bo‘lgan urinishlariga tanqidiy munosabat bildirgan. Uning fikricha, bunday yondashuv o‘rniga g‘arb xalqaro munosabatlar nazariyalari bilan xitoycha tafakkur uslubini uyg‘unlashtiruvchi yangi konseptual yondashuv ishlab chiqilishi lozim edi.

Umuman olganda, Xitoy tashqi siyosati va uning asosiy konsepsiyalarining shakllanishida muhim rol o‘ynagan uchta asosiy yo‘nalishni ajratib ko‘rsatish mumkin.

- 1) An’anaviy xitoy madaniyati va falsafasi (konfutsiychilik, daosizm,).
- 2) XXR tarixi (Afyun urushlari merosi; inqilob va fuqarolar urushi merosi).
- 3) Mustaqil konsepsiyalarning shakllanishi (Mao Szedun, Den Syaopin, Szyan Szemin va Xu Szin’tao davrida keng tarqalgan g‘oyalar va ularning merosi, shuningdek, hozirgi bosqichda shakllangan Si Szipin tomonidan ilgari surilgan yangi qarashlar).

Bizni tadqiqotimizda alohida e’tibor oxirgi yo‘nalishga qaratiladi, ya’ni Xitoy tashqi siyosati konseptual asoslarining transformatsiyasida siyosiy yetakchilik omilini XXR tashkil topgan davrdan rahbarlik qilgan siyosiy liderlarning qo‘shgan hissalarini orqali tahlil qilib ochib berish.

Albatta, birinchi navbatda Xitoy Xalq Respublikasi tashkil topgan davrdan boshlab chorak asr davomida rahbarlik qilgan Mao Szedun bugungi xitoy tashqi siyosati arxitekturasida beqiyos o‘rin egallaydi. Mao Szedun hukmronligi davrida yaxlit va tizimli tashqi siyosiy doktrina mavjud bo‘lganini qat’iy tarzda aytish ancha murakkab. Bunday noaniqlik, asosan, qabul qilingan qarorlarning kuchli darajada siyosiy kon’yunkturaga bog‘liq bo‘lganligi hamda bir xil masalalar yuzasidan turli davrlarda bildirilgan fikrlarning o‘zaro ziddligi bilan izohlanadi. Shu sababli mazkur

davr tashqi siyosatini barqaror nazariy model doirasida talqin etish qiyinchilik tug'diradi. 1950-yillarda tashqi siyosiy qarashlar asosan V. I. Lenin va kommunistik partiya tomonidan ilgari surilgan sovet g'oyalari yaqin bo'lgan. [1] Ushbu yondashuvga ko'ra, iqtisodiy jihatdan orqada qolgan mamlakatlar jahon imperializmiga qarshi kurashda SSSRning tabiiy ittifoqchilari sifatida talqin etilgan. Agar bunday davlatlarda hokimiyat tepasiga kommunistik partiya keladigan bo'lsa, ular bilan ittifoqchilik aloqalari yanada mustahkam bo'lishi lozim, degan g'oya ustuvor hisoblangan. [2] 1960-yillarda Moskva bilan munosabatlar soviy boshladi hamda bu holat ideologik kelishmovchiliklarda ham o'z ifodasini topdi — SSSR endi sotsialistik emas, balki “sotsial-imperialist” davlat sifatida ko'rila boshlandi.

Shu davrdan boshlab XXRga tashqi siyosatda maksimal darajada mustaqil yo'l tutish imkonini beradigan, imperializm (AQSh va G'arb) hamda “sotsial-imperializm”(SSSR) bilan yuzaga kelgan ziddiyatlarni nazariy jihatdan asoslab beruvchi o'ziga xos xitoycha doktrinani izlash jarayoni boshlandi. Mazkur izlanishlar 1970-yillarning boshlarida “uch dunyo nazariyasi»ning shakllanishi bilan o'zining konseptual ifodasini topdi. [3] Mao Szedun uchun mustaqil mafkuraviy yo'nalishni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etgan. Manbalarda qayd etilishicha, u 1941-yil sentabr oyidan boshlab “maoszedunizm»ni yaratish zarurligi haqida fikr yurita boshlagan va buni shunday izohlagan: agar rahbarning o'ziga xos “g'oyasi” bo'lmasa, u hayotligidayoq boshqalar tomonidan hokimiyatdan chetlatilishi, vafotidan so'ng esa tanqid ostiga olinishi mumkin; “g'oya” mavjud bo'lsa, vaziyat mutlaqo boshqacha shakllanadi. “Maoizm”atamasining o'zi esa Mao Szedun doktrinasini marksizm-leninizmdan farqlash maqsadida siyosatshunos B. Shvarts tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Mao Szedun hokimiyat tepasida bo'lgan davr mafkuraviy nuqtayi nazardan XXR tarixidagi eng esda qolarli, noodatiy, rang-barang va ta'sirchan shiorlar bilan ajralib turadi. Jumladan, “Buyuk Britaniyani quvib yetish», “shtablarga o'q uzish», “ming gul ochilsin, ming maktab bahslashsin», “uch yil mashaqqatli mehnat — o'n ming yil baxt”kabi shiorlar mazkur davrning g'oyaviy-mafkuraviy muhitini yorqin aks ettiradi. Ushbu shiorlar nafaqat ichki siyosiy safarbarlik vositasi, balki jamiyatni mafkuraviy jihatdan yo'naltirish mexanizmi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etgan.[4] Mao “doimiy inqilob”g'oyasini va uni “har qanday holatda ham”davom ettirish zarurligini qo'llab-quvvatlagan bo'lib, bu yondashuv uning ko'plab qarorlariga kuchli turtki bo'lib xizmat qilgan. Xitoy inqilobi esa jahon inqilobining ajralmas tarkibiy qismi sifatida talqin etilgan.

Mao ning tashqi siyosat sohasidagi asosiy yutuqlaridan biri yarim mustamlaka davridagi Xitoy siyosati bilan yangi tuzilgan mustaqil davlat siyosati o'rtasida aniq farqlash tamoyilining ishlab chiqilishi bo'ldi. Yangi Xitoy diplomatiyasi uchun xalqaro maydonda tan olinishi, xalqaro yordamdan foydalanish va milliy xavfsizlikni ta'minlashga intilish xos edi. Bu maqsadlarga erishish uchun eski “an'analar va odatlar»dan voz kechish, shuningdek, Gomindan hukmronligi

davrida oʻrnatilgan munosabatlarni tan olmaslik zarur deb hisoblangan. [5] “Uch buyuk qaror” quyidagi tamoyillarni oʻz ichiga olgan: “yangi oʻchoq qurish», yaʼni avvalgi tashqi siyosiy munosabatlar tizimidan voz kechib, yangisini barpo etish; “avval uyni tozalab, keyin mehmon chaqirish», yaʼni ichki siyosiy barqarorlikni taʼminlab, shundan soʻng tashqi aloqalarni rivojlantirish; hamda “bir tomonga ogʻish», yaʼni xalqaro maydonda aniq bir siyosiy blok tomon yoʻnalish tanlash.

Alohida muhim misol sifatida aynan shu davrda shakllangan va hozirga qadar XXR tashqi siyosatida muhim yoʻnaltiruvchi mezon boʻlib kelayotgan “Tinch-totuv yashashning besh tamoyili” ham qayd etishimiz lozim. Mazkur tamoyillar quyidagi bandlardan iborat edi: 1) oʻzaro suverenitet va hududiy yaxlitlikni hurmat qilish; 2) oʻzaro tajovuz qilmaslik; 3) bir-birining ichki ishlariga aralashmaslik; 4) tenglik va oʻzaro manfaat; 5) tinch-totuv yashash. Bu tamoyillar koʻpincha Mao Szedun tashqi siyosatining mustaqillikka sodiqligi, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik prinsipiga amal qilishi hamda uchinchi dunyo mamlakatlari bilan birdamlikni qoʻllab-quvvatlashiga dalil sifatida keltiriladi. [6] Shu nuqtayi nazardan, ushbu tamoyillarning eʼlon qilinishi Xitoyning “bir tomonga ogʻish” siyosatidan asta-sekin voz kechib, tashqi siyosat haqidagi keyingi tasavvurlarga oʻtishidagi muhim bosqichlardan biri sifatida baholanishi mumkin. XXR tashqi siyosiy yoʻnalishining transformatsiyasida ichki siyosatda yuz bergan oʻzgarishlar muhim rol oʻynaganini ham alohida taʼkidlash lozim. G. V. Zinovyevning taʼkidlashicha, aynan “katta sakrash” sovet-xitoy ajralishiga sabab boʻlgan chuqur omil sifatida namoyon boʻlgan, chunki “Mao Szedunning SSSRga qaram boʻlmagan holda, sotsialistik qurilishning oʻz yoʻlini tanlash haqidagi qarori SSSR bilan kelishmovchiliklardan qochib boʻlmasligini oldindan belgilab qoʻygan.

Zamonaviy Xitoy tashqi siyosatining shakllanishida Den Syaopinning roli tarixiy jihatdan hal qiluvchi va tarkibiy jihatdan oʻzgartiruvchi ahamiyatga ega boʻldi, chunki u Xitoyning tashqi strategiyasini inqilobiy mafkuradan xalqaro tizim bilan pragmatik hamkorlikka yoʻnaltirdi. Madaniy inqilobning tugashi va soʻnggi Mao davridagi siyosiy tartibsizliklardan soʻng, Xitoy 1970-yillarning oxiriga iqtisodiy turgʻunlik, texnologik qoloqlik va diplomatik izolyatsiya sharoitida kirib keldi. Bunday sharoitda Den tashqi siyosatning tubdan yangi tushunchasini ilgari surdi, unda tashqi aloqalar endi sinfiy kurash yoki global inqilobning davomi sifatida emas, balki milliy modernizatsiyaning strategik vositasi sifatida koʻrib chiqildi. [7] 1978-yilda “islohotlar va ochiqlik” siyosatining boshlanishi bu oʻzgarishni rasman institutsionallashtirdi va tashqi siyosatni bevosita iqtisodiy rivojlanish maqsadlari bilan bogʻladi. Amerika Qoʻshma Shtatlari bilan diplomatik munosabatlarning normallasuvi muhim ahamiyatga ega boʻldi.

Uning yirik davlatlar bilan bevaqt toʻqnashuvga yoʻl qoʻymaslik toʻgʻrisidagi strategik koʻrsatmasi keyinchalik “koʻzga tashlanmaslik”ni saqlash konsepsiyasida umumlashtirilgan

bo'lib, vazminlik, moslashuvchanlik va vaqtni boshqarishga asoslangan tashqi siyosat modelini yaratdi. Ushbu yondashuv Xitoyga ichki o'sish va institutsional konsolidatsiyaga e'tibor qaratib, hal qilinmagan hududiy va geosiyosiy masalalarni kechiktirishga imkon berdi. Shu bilan birga, Den suverenitet, aralashmaslik va gegemonizmga qarshilik ko'rsatishning klassik tamoyillarini saqlab qoldi, ammo ularning funksiyasini inqilobiy shiorlardan Xitoyning uning siyosiy tizimiga tashqi bosimdan himoya qiluvchi huquqiy-diplomatik mexanizmlarga aylantirdi. Bu ikkiyoqlamalik iqtisodiy ochiqlik bilan siyosiy mudofaaviylik uyg'unlashgan tashqi siyosatni vujudga keltirdi. Den modeli, shuningdek, xalqaro integratsiya tanlab va qat'iy siyosiy nazorat ostida amalga oshirilgan globallashuvning davlatga yo'naltirilgan ko'rinishini mustahkamladi. Biroq, Den boshchiligidagi pragmatik burilish buni istisno qilmadi.

Den Syaopinning tashqi siyosatdagi o'zgarishining muhim, ammo ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan jihati uning Sovuq urush davridagi global xavfsizlik arxitekturasida Xitoy pozitsiyasini qayta shakllantirishidir. Xitoyning har qanday blok bilan rasmiy ravishda birlashtirish o'rniga, Den strategik triangulyatsiyaning moslashuvchan modeliga amal qildi, ayniqsa AQSH va Sovet Ittifoqi bilan munosabatlarni boshqarishda. G'arbdan mafkuraviy masofani saqlagan holda, Xitoy bir vaqtning o'zida o'zining geosiyosiy qiymatini Sovet ekspansiyasiga qarshi vosita sifatida ishlatdi va shu bilan majburiy harbiy ittifoqlarga kirmasdan diplomatik va texnologik foyda ko'rdi. Ushbu manevr Denning qat'iy muvofiqlashtirish mantiqidan klassik realistik mulohazalarga asoslangan dinamik kuchlar muvozanati yondashuvidan voz kechganini ko'rsatdi.

Den davridagi yana bir asosiy yangilik suverenitet bahslarini umumiy diplomatik munosabatlardan funksional ravishda ajratish edi. Tayvan, Gonkong va dengiz zonalari kabi hududiy masalalar hal etilmagan bo'lsa-da, Den bu nizolar savdo, moliya va diplomatiya sohasidagi kengroq hamkorlikka to'sqinlik qilmasligi kerakligini ta'kidladi. Dastlab Gonkong va Tayvan uchun ishlab chiqilgan "bir mamlakat, ikki tizim" formulasi ushbu mantiqni aks ettirdi: suverenitet prinsiplar jihatdan muzokara qilinmaydigan, ammo institutsional shaklda juda moslashuvchan edi. [8] Bunday yondashuv Xitoyning uzoq muddatli strategik sabr-toqatini mustahkamladi va islohotlarning dastlabki bosqichlarida yirik davlatlar bilan to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshilik xavfini kamaytirdi.

Den davridagi yana bir asosiy yangilik suverenitet bahslarini umumiy diplomatik munosabatlardan funksional jihatdan ajratish edi. Garchi Tayvan, Gonkong va dengiz zonalari kabi hududiy masalalar hal etilmagan bo'lsa-da, Den bu nizolar savdo, moliya va diplomatiya sohasidagi kengroq hamkorlikka to'sqinlik qilmasligi kerakligini ta'kidladi. Dastlab Gonkong va Tayvan uchun ishlab chiqilgan "bir mamlakat, ikki tizim" formulasi ushbu mantiqni aks ettirdi: suverenitet prinsiplar jihatdan muzokara qilinmaydigan, ammo institutsional shaklda juda moslashuvchan edi. Bunday yondashuv Xitoyning uzoq muddatli strategik sabr-toqatini

mustahkamladi va islohotlarning dastlabki bosqichlarida yirik davlatlar bilan to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshilik xavfini kamaytirdi.

Me'yoriy darajada Den xalqaro me'yorlarni tanlab qayta talqin qilishni joriy etdi. Xitoy endi mavjud dunyo tartibini tabiatan imperialistik deb rad etmadi, balki unga muzokaralar shartlari asosida kirishga intildi, qoidalar rivojlanishga xizmat qilsa, ularni qabul qildi va rejim avtonomiyasiga tahdid soladiganlarga qarshilik ko'rsatdi.[9] Ushbu ikki tomonlama pozitsiya - qisman moslashish va siyosiy izolyatsiya - keyinchalik Xitoyning 1990-2000-yillardagi globallashuvga yondashuviga asos bo'lgan o'ziga xos xalqaro xulq-atvor modelini yaratdi.

Xitoyning tashqi siyosati evolyutsiyasida Szyan Szeminning ham beqiyos roli mavjud. 1989-yilgi siyosiy inqirozdan keyin mamlakatning xalqaro mavqeini barqarorlashtirish va Xitoyning jahon tartibiga uzoq muddatli integratsiyasini institutsionalizatsiya qilish zarurati bilan shakllandi. U rahbarlikni qo'lga olganida, Xitoy G'arb davlatlaridan misli ko'rilmagan diplomatik izolyatsiya, sanksiyalar va xalqaro maydonda jiddiy qonuniylik tanqisligiga duch keldi. Shuning uchun Szyan tashqi siyosatining asosiy vazifalaridan biri yirik davlatlar bilan barqaror munosabatlarni tiklash va Xitoyning tashqi muhitini normallashtirish edi. XX asrning 90-yillarida Szyan davrida Xitoy jahon diplomatik va iqtisodiy tuzilmalariga tizimli ravishda qayta integratsiyalashdi, Yevropa bilan munosabatlarni normallashtirdi, takroriy inqirozlarga qaramay, AQSH bilan aloqalarni yaxshiladi va Rossiya bilan strategik hamkorlikni chuqurlashtirdi. Ushbu davrning muhim institutsional natijasi 2001-yilda Xitoyning Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi bo'lib, u Xitoyning jahon bozori tizimidagi ishtirokini huquqiy jihatdan mustahkamladi va tashqi siyosatining tashqi iqtisodiy asoslarini tubdan o'zgartirdi. Jiang davri Denning ehtiyotkor "ko'zga tashlanmaslik" strategiyasidan g'oyaviy qarama-qarshilikka emas, balki qoidalarga asoslangan ishtirokga asoslangan yanada ishonchli, ammo hali ham cheklangan xalqaro pozitsiyaga o'tishni belgilab berdi. Konseptual darajada tashqi siyosat keng qamrovli milliy hokimiyat g'oyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda iqtisodiy kuch, texnologik rivojlanish, diplomatiya va harbiy modernizatsiya xalqaro ta'sirning o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari sifatida ko'rib chiqildi. Szyanning rahbariyati, shuningdek, Xitoy diplomatiyasining markaziy mexanizmi sifatida uzoq muddatli strategik sheriklikni, ayniqsa Rossiya, Yevropa Ittifoqi va Osiyoning asosiy davlatlari bilan institutsionalashtirdi.

Shu bilan birga, suverenitet va hududiy yaxlitlik mutlaq ustuvorlik bo'lib qoldi, bu Tayvan, Tibet va Shinjon bo'yicha qat'iy pozitsiyalarda o'z aksini topdi, shu bilan birga yirik davlatlar bilan to'g'ridan-to'g'ri harbiy qarama-qarshilikka yo'l qo'yilmadi. Oldingi davrlardagi inqilobiy yoki o'tish mantig'idan farqli o'laroq, Szyan davridagi tashqi siyosat byurokratlashtirildi, ko'p tomonlamalashtirildi va global boshqaruv mexanizmlariga kiritildi. Xitoyning xalqaro tashkilotlar va mintaqaviy institutlardagi kengayib borayotgan ishtiroki tanlab ishtirok etishdan tizimli global

ishtirok etishga o'tishni aks ettirdi. [10] Shunga qaramay, Szyan tashqi siyosati iqtisodiy ochiqlik va siyosiy qat'iylik, shuningdek, e'lon qilingan ko'p qutblilik va G'arbgga markazlashgan global institutlarga doimiy qaramlik o'rtasidagi tuzilmaviy ziddiyatlarni ham ochib berdi. Shu ma'noda, uning tarixiy roli Xitoyni islohotchi mintaqaviy kuchdan tashqi siyosati endi eksperimental emas, balki tarkibiy jihatdan jahon tizimiga integratsiyalashgan yangi global aktyorga aylantirishdan iborat.

Keyingi o'rinda Xu Szintaoning Xitoy tashqi siyosati transformatsiyasiga qo'shgan hissasi ham alohida o'ringa ega. Xitoyning tashqi siyosatini Szyan Szemin davridagi ehtiyotkor reintegratsiya davridan yanada tizimli, institutsional va global integratsiyalashgan diplomatik strategiyaga o'tkazishda hal qiluvchi rol o'ynadi. 2002-yilda Xu hokimiyat tepasiga kelganida, Xitoy allaqachon JSTga a'zo bo'lgan va yirik davlatlar bilan munosabatlarni normallashtirgan edi, ammo uning kengayib borayotgan xalqaro ishtirokini yo'naltirish uchun keng qamrovli konseptual asos yo'q edi. Xu "tinch yuksalish" g'oyasini kiritdi, keyinchalik "tinch rivojlanish" deb o'zgartirildi, bu Xitoyning o'sib borayotgan qudratini xalqaro tizimga tahdid solmaydigan qilib ko'rsatishga qaratilgan edi. Bu konsepsiya Xitoyni revizionistik da'vogar sifatida emas, balki global boshqaruvning konstruktiv ishtirokchisi sifatida ko'rsatish uchun mafkuraviy asos bo'ldi. Xu davrida Xitoy ko'p tomonlama diplomatiyani faollashtirdi, Birlashgan Millatlar Tashkilotidagi rolini kuchaytirdi, Shanxay hamkorlik tashkiloti va ASEAN+ tuzilmalari kabi mintaqaviy institutlarda ishtirokini kengaytirdi, savdo, moliya va xavfsizlik sohasidagi hamkorlik bo'yicha global me'yorlarni shakllantirishda qat'iyroq bo'ldi. Shu bilan birga, Xu ichki iqtisodiy o'zgarishlarni tashqi diplomatik faollik bilan bog'laydigan "rivojlanishning ilmiy istiqboli"ga katta e'tibor qaratdi. Ushbu tuzilma Xitoyga sarmoya, yordam va strategik sheriklik orqali o'zining global ta'sirini - ayniqsa Afrika, Lotin Amerikasi va Janubi-Sharqiy Osiyoda - kengaytirish imkonini berdi. Xu davrida Xitoyning harbiy diplomatiyasi modernizatsiya qilindi va dengiz imkoniyatlari kengaytirildi, bu esa iqtisodiy maqsadlar va xavfsizlik manfaatlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni aks ettirdi. [11] Shunga qaramay, uning tashqi siyosati ehtiyotkorlik va partiya rahbariyatida jamoaviy qarorlar qabul qilish, Denning strategik vazminligi bilan uzviylikni saqlash va Xitoyni yanada ishonchli xalqaro pozitsiyaga yo'naltirish bilan ajralib turardi. X-u davridagi ziddiyatlar - tinch imijga intilish va Xitoyning iqtisodiy va harbiy qudratining tez o'sishi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar keyingi o'n yillikda yanada qat'iy tashqi siyosat uchun tarkibiy asos yaratdi.

Albatta zamonaviy Xitoy tashqi siyosatining bugungi arxitektori Si Szinpinning mafkuraviy qarashlari ham inqilobiy o'zgarishlarga olib keldi desak mubolag'a bo'lmaydi. Xitoy tashqi siyosatini o'zgartirishdagi roli avvalgi davrlardagi ehtiyotkor va rivojlanish yo'nalishidan ancha qat'iy va global miqyosda faol strategik pozitsiyaga o'tishni anglatadi. Si 2012-yilda yetakchilikni

qo'lg'a olganida, Xitoy allaqachon dunyoning ikkinchi yirik iqtisodiyotiga aylangan, o'sib borayotgan harbiy salohiyatga ega va chuqur xalqaro integratsiyaga ega bo'lib, endi moslashish bilan cheklanib qolmasdan, balki xalqaro muhitning o'zini shakllantirishga yo'naltirilgan tashqi siyosat uchun sharoit yaratgan edi. Si Xitoyning tashqi strategiyasi uchun "Xitoy millatining buyuk yosharishi" konsepsiyasiga asoslangan yangi mafkuraviy asosni shakllantirdi, bu esa tashqi siyosatni Xitoyning yirik jahon davlati sifatidagi tarixiy mavqeini tiklash bo'yicha kengroq milliy loyihaga joylashtiradi.[12] Si davrida Xitoy Den Syaopinning uzoq yillik "ko'zga tashlanmaslik" tamoyilidan voz kechdi va buning o'rniga Xitoyning global masalalarga ta'sir o'tkazish mas'uliyati va qobiliyatini ta'kidlab, "muvaffaqiyatga intilish" deb nomlangan faolroq yo'nalishni qabul qildi.

Si davridagi asosiy institutsional va konseptual yangilik "insoniyatning umumiy kelajagi hamjamiyati" g'oyasiga asoslangan global boshqaruv qarashlarini shakllantirish bo'ldi. Si Szinpin tomonidan imzolangan "Bir makon, bir yo'l" tashqi siyosiy tashabbusi bunga misol bo'la oladi. U Yevroosiyo, Afrika va Lotin Amerikasi bo'ylab iqtisodiy diplomatiya, infratuzilmani rivojlantirish, moliyaviy integratsiya va geosiyosiy ta'sirni birlashtirib, Xitoyga misli ko'rilmagan global miqyosni taqdim etadi. Si davridagi asosiy institutsional va konseptual yangilik "insoniyatning umumiy kelajagi hamjamiyati" g'oyasiga asoslangan global boshqaruv qarashlarini shakllantirish bo'ldi.[13] Si Szinpinning tashqi siyosatida asosiy suverenitet manfaatlari, xususan, Tayvan, Gonkong, Shinjon va dengiz da'volari keskinroq ifodalangan. Tashqi siyosat apparati yanada markazlashgan va yetakchiga yo'naltirilgan bo'lib, konsentratsiyalashgan strategik qarorlar qabul qilish foydasiga byurokratik kelishuv rolini kamaytirdi. Xitoyning Qo'shma Shtatlarga nisbatan munosabati ehtiyotkor boshqaruvdan tizimli raqobatga aylandi, bu texnologiya, savdo, xavfsizlik va global ta'sirda kuchaygan raqobatda o'z aksini topdi. Si davrida Xitoy BMT, JST va ixtisoslashgan muassasalar kabi global institutlarda o'z ta'sirini kengaytirdi, shuningdek, Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki va Shanxay hamkorlik tashkiloti kabi parallel tuzilmalarni barpo etdi. Bu harakatlar Xitoyning ikki tomonlama yondashuvini ko'rsatadi: mavjud institutlarni isloh qilish va Xitoy afzalliklarini aks ettiruvchi yangi platformalarni yaratish. Umuman olganda, Si Szinpinning Xitoy tashqi siyosatidagi roli taraqqiyotga yo'naltirilgan reaktiv yondashuvdan mintaqaviy va global tartiblarni qayta shakllantirishga qaratilgan ishonchli, tashqi siyosatga o'tishni anglatadi. [14] Bu o'zgarish Xitoy uchun yangi strategik imkoniyatlar yaratdi, biroq geosiyosiy ziddiyatlarni kuchaytirdi va Xitoyning dunyo bilan aloqalarining yanada raqobatbardosh bosqichiga o'tganini ko'rsatdi.

Xulosa. Muxtasar qilib aytganda, Xitoy tashqi siyosatining evolyutsiyasi tarixiy tajriba, mafkuraviy asoslar, strategik madaniyat va eng muhimi, siyosiy yetakchilik asosida shakllangan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Ushbu tadqiqotda ko'rsatilganidek, Xitoyning tashqi

strategiyasi hech qachon o'zgarimas bo'lmagan, aksincha, u doimiy ravishda ichki ustuvorliklarning o'zgarishiga va xalqaro tizimdagi o'zgarishlarga moslashib borgan. Mao davridagi mafkuraviy va inqilobiy yo'nalishdan tortib, Den Syaopin davridagi pragmatik, taraqqiyotga yo'naltirilgan diplomatiyagacha, shuningdek, Szyan Szemin va X-u Szintao rahbarligi davridagi institutlashtirilgan global integratsiyagacha bo'lgan davrda Xitoyning tashqi siyosati chuqur tarkibiy o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Zamonaviy davrda, Si Szinpin davrida, bu trayektoriya global faollikning oshishi, strategik qat'iylik va xalqaro me'yorlar va boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishga intilish bilan tavsiflangan yangi bosqichga chiqdi. Shu nuqtai nazardan, Xitoyning zamonaviy xalqaro xatti-harakatlarini tushunish nafaqat uning iqtisodiy va harbiy imkoniyatlarini baholashni, balki uning tashqi strategiyasini shakllantirgan konseptual asoslar va yetakchilikka asoslangan o'zgarishlarni har tomonlama tahlil qilishni ham talab qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari Xitoyning zamonaviy xalqaro tizimdagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi va uning kelajakdagi tashqi siyosiy yo'nalishini talqin qilish uchun tahliliy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Лукин А. В. Медведь наблюдает за драконом. Образ Китая в России в XVII—XXI веках. М.: Восток-Запад: АСТ, 2007. 598 с.
2. Долой новых царей! Передовая статья газет «Жэньминь жибао» и «Цзефаньцзюнь бао» http://library.maoism.ru/Down_with_New_Tzars.htm
3. Галенович Ю.М. Великий Мао. «Гений и злодейство». Эксмо, 2012. 383 с. <https://www.klex.ru/1obu> 15.03.2025.
4. Oksenberg M.C. Policy Making under Mao Tse-Tung, 1949-1968 // Comparative Politics. 1971. Vol. 3. No. P. 325.
5. Формирование внешней политики накануне основания нового Китая // Официальный сайт МИД КНР. https://www.mfa.gov.cn/web/ziliao_674904/wjs_674919/2159_674923/200011/t20001107_7950038.shtml 06.09.2024
6. Пять принципов мирного сосуществования // Знакомство с Китаем с помощью ключевых слов http://russian.china.org.cn/china/China_Key_Words/2014-11/18/content_34206352.htm 07.09.2024.
7. Гарвер Дж. У. Внешняя политика Китайской Народной Республики : монография. — США, Нью-Йорк : Oxford University Press, 2016. — С. 271–276.
8. Вогель Э. Дэн Сяопин и трансформация Китая : монография. — США, Кембридж (Массачусетс) : Изд-во Гарвардского университета, 2011. — С. 363–370, 470–515.

9. Манойло А. В. Внешняя политика Китая в эпоху реформ Дэн Сяопина : монография. — Россия, М. : МГИМО-Университет, 2010. — С. 73–78.
10. Ли Цэнвэнь. Внешняя политика Китая в 1990-е годы : монография. — Китай, Пекин : Изд-во Пекинского университета, 2003. — С. 74–80.
11. Чэн Дун. Внешняя политика Китая при Ху Цзиньтао : монография. — Китай, Пекин : Изд-во Пекинского университета, 2012. — С. 33–42.
12. Doshi R. The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order. — USA, New York : Oxford University Press, 2021. — Pp. 115–124.
13. Сюй Цзин. Внешняя политика Китая в эпоху Си Цзиньпина : монография. — Китай, Пекин : China Social Sciences Press, 2019. — С. 41–45.
14. Рахимов Б. С. Си Цзиньпин даврида Хитой ташқи сиёсатининг трансформацияси : монография. — Ўзбекистон, Тошкент : ТДШИ, 2020. — Б. 72–76.